

Noam Chomsky

Szovjetunió vs szocializmus

(1986)

Amikor a világ két propaganda rendszere egyetért bármilyen doktrína tekintetében, akkor szükségeltetik némi intellektuális erőfeszítés, hogy kiszabaduljunk a láncokból. Ilyen az a doktrína is, amely szerint az a társadalom, amelyet Lenin és Trockij hozott létre, és amelyet Sztálin és követői alakítottak tovább, fenntart bármiféle viszonyt is a szocializmus fogalmával, különösen figyelembe véve ez utóbbi történelmi jelentését. Voltaképp, ha bármiféle viszony áll is fenn ez a két dolog között, akkor az az ellentmondás viszonya.

Teljesen tiszta, hogy mindkét nagy propaganda rendszer elfogadja ezt a fantáziát. A szovjet államgépezet már a kezdetektől fogva arra törekedett, hogy hasznosítsa lakosságában rejlő erőforrásait és elnyomott mindenkit azok javára, akik kooptálták az 1917-es népi lázadást Oroszországban annak érdekében, hogy magukhoz ragadják a hatalmat. Az egyik e célra alkalmazott leghasznosabb ideológiai fegyver az volt, hogy az állam vezetői saját társadalmait és azokkal együtt az egész világot a szocialista ideál fele vezetik – egy lehetetlenség, ahogy bármilyen szocialista – minden bizonnyal komoly marxista – már kezdettől fogva látta, egy hatalmas méretű hazugság, amint azt a történelem már a bolsevik állam létrejöttének pillanatától megmutatta. A vezérek már a kezdetektől a szocialista eszmék aurájára hagyatkoztak önmaguk legitimálásában és arra a tiszteletre, amelyet ezek az eszmék jogosan birtokolnak, hogy elrejtsek önnön ritualisztikus próbálkozásait arra nézvést, hogy a szocializmus utolsó írmagját is kiírtsák.

Ami a világ második propaganda rendszerét illeti, a szovjetunió és a bábállamainak összemosása a szocializmussal kiváló ideológiai eszköze a kapitalista államintézményekkel való együttműködés és az ezeknek való behódolás kikényszerítésének, azon nézetnek, hogy a szükségszerűség, hogy bérbe adjuk magunkat a társadalom birtokosainak és ezen intézmények managereinek szinte természettörvényként fog működni, mint egyedüli alternatíva a „szocialista bürtöntársadalomra.” A szovjet vezetés tehát szocialistaként tünteti fel magát, hogy fenntartsa a furkósbót használati jogát, a nyugati ideológusok pedig kezeskednek ehhez, hogy késleltessék

egy szabadabb és igazabb társadalom létrejöttét. Ez a kettős támadás igencsak hatásos volt a szocializmus modernkori aláásására.

Tekintsünk egy másik kapitalisták által használt ideológiai eszközre, amellyel megszilárdítják a kiváltság és hatalom központosítását. Az úgynevezett szocialista államok ritualisztikus megbélyegzése gyakran torzításokkal és nyílt hazugságokkal van tele. Mi sem könnyebb, mint megbélyegezni a hivatalos ellenfelet és bármilyen és minden bűnt a számlájára írni: semmi szükség arra, hogy szúrja az oldalukat a bizonyítás kényszere vagy a logika, miközben végigmenetelnek az ilyen vádparádén. A nyugati erőszak és túlkapások kritikusai néha megpróbálkoznak a mérleg kiegyenlítésével, fel- és beismerve a kriminális túlkapások és elnyomás formáit ugyanakkor pedig felmutatva és aláásva azokat a meséket, amelyeket a nyugati erőszak legitimációjára találtak ki. Kiszámítható gyakorisággal történik meg, hogy ezeket a próbálkozásokat mindössze a gonosz birodalmának apologizmusaként ideologizálják meg, így pedig az a központi jog, hogy az állam nevében hazudjunk, megőrződik miközben az állami erőszak kritikája delegitimálódik és megszűnik.

Szintén figyelemreméltó a leninista doktrína vonzereje, amely mindig konfliktus és krízisperiódusban fokozódik a modern intelligencia szemében. Ez a doktrína lehetővé teszi a „radikális intellektuelek” számára, hogy birtokolják az államhatalmat és hogy a „vörös bürokrácia”, az „új osztály” kemény vaskezét kiterjesszék a társadalomra, ahogy Bakunin precíz elemzése már a múlt században rávilágított erre. Ahogy a bonapartista államban is, mint Marx rámutatott, az „állam papjaivá” válnak és a „civil társadalom feletti élősködő daganattá nőnek, amely acél ököllel uralkodik felettük.”

Olyan időszakokban, amelyekben kevés kihívás kerül szembe a kapitalista állammal, ugyanezek az alapvető elkötelezettségek vezetnek arra az „új osztályt”, hogy az állam managerei és ideológusai legyenek, „a nép husángjával ütlegelve a népet”, ahogy Bakunin fogalmazott. Kisebb csoda, hogy az intellektuelek oly egyszerűen élik meg az átmenetet a „forradalmi kommunizmusból” a „nyugat dicsőítésébe”, újrajátszva egy olyan forgatókönyvet, amely tragédiából komédiába fordult az elmúlt fél évszázadban. Lényegileg mindössze az változott meg, hogy hol összpontosul a hatalom. Lenin azon kijelentése, mely szerint „a szocializmus semmit több, mint államkapitalista monopólium a nép egészének javára”, akiknek persze bízniuk kell jóakarató vezetőikben, voltaképp csak kifejezi a szocializmus eszméjének pervertálását az állam papjainak igénye szerint, és segít megértenünk azt a roppant gyors átmenetet, amely első

látásra homlokegyenest ellentétesnek tűnő, azonban valójában egymáshoz igencsak közálló álláspontok között.

A politikai és társadalmi diskurzus terminológiája homályos, pontatlan és folyamatosan egyik vagy másik oldal ideológusai által meghamisított. Azonban ezeknek a fogalmaknak még mindig létezik legalább valamicske értelme. Már megszületése óta a szocializmus a dolgozó tömegek elnyomás alól való felszabadítását jelentette. Ahogy a marxista Anton Pannekoek magyarázta „ez a cél nem elérhető egy a burzsoázia helyére magát behelyettesítő irányító és vezető osztály által”, hanem „csakis a termelés felett hatalmat megszerző munkások által valószínűleg meg.” A termelési folyamatok a munkások által való irányítása a szocializmus leglényege és ennek módzatait számos alkalommal kidolgozták forradalmi periódusok idején szemben a hagyományos társadalmi osztályok keserű ellenállásával és a leninizmus és nyugati managerizmus által vezérelt „forradalmi intellektuelek” vezetésével. A szocialista eszme lényege azonban marad: átalakítani a termelési viszonyokat szabadon asszociálódó termelők számára és így olyan önmagukat bármiféle uralkodók zsarnoksága alól felszabadító emberek kollektív tulajdonává, amely az emberi szabadság egy tágabb értelmének irányába mutat.

A leninista kádernek más céljai vannak. Illik rájuk az „összeesküvők” marxista értelmezése, akik már idejekorán „kooptálják a forradalmi folyamatot” és torzítják saját hatalmi igényeiknek megfelelően. Ebből származik minden mély megvetésük a munkások önnön érdekeik érvényesítését érintő mindennemű elméleti megvilágosodás iránt, amely megdönti a vörös bürokráciát és létrehozza a termelés és társadalmi élet demokratikusabb irányítását. A leninista számára a tömegeknek szigorúan fegyelmeztetnek kell lenniük, miközben a szocialista azért dolgozik, hogy egy olyan társadalmat hozzon létre, amelyben a fegyelem felesleges annak következtében, hogy szabadon asszociálódó termelők közösen egy célért dolgoznak (Marx). A libertariánus szocializmus továbbá nem limitálja magát a termelők termelési folyamat feletti demokratikus kontrolljára, hanem az elnyomás és hierarchia minden formája ellen küzd a személyes és társadalmi élet minden területén, amely egy végtelen küzdelem, mivel az a haladás, amely megteremt egy igazságosabb társadalmat, el fog vezetni az elnyomás új formáinak megértéséhez, amelyek implicit részei a hagyományok gyakorlásának és az ehhez társuló tudati tartalmaknak.

A leninista ellenkezés a szocializmus leglényegibb jellemzői iránt már a forradalom kezdetétől nyilvánvaló volt. A forradalmi Oroszországban, a küzdelem és felszabadítás

eszközeként munkástanácsok (szovjetek) jöttek létre a maguk hibáival, azonban gazdag lehetőségeket rejtve. Lenin és Trockij hatalomra kerülésük után azon nyomban elkezdtek ezen forradalmi intézmények felszabadító potenciáljának szétrombolásán dolgozni, megalapítva a Párt dominanciáját gyakorlatban a Központi Bizottság és a Legfőbb Vezetői által – pontosan úgy, ahogy Trockij évekkel korábban levezette, ahogy Rosa Luxemburg és más baloldali marxisták figyelmeztettek erre, és ahogy az anarchisták mindig is tudták ezt. Nem csak a tömegeket, de még a Pártot is szükségszerű fentről keményen fegyelmezni, vallotta Trockij ahogy forradalmárból átlépett az állam papjának szerepébe. A hatalom átvétele előtt az egész bolsevik vezetés magáévá tette a forradalmi nép retorikáját, azé a népét, amely alulról küzdött, azonban a céljaik egészen másak voltak. Ez már korábban is tiszta volt, de akkor vált igazán egyértelművé, amikor megszerezték az államhatalmat 1917 októberében.

E. H. Carr egy a bolsevikok iránt szimpatizáló történész írja, hogy a munkások spontán hajlama a munkástanácsok szervezésére és a gyár vezetésében való részvételére szükségszerűen támogatva és bátorítva volt egy olyan forradalom által, amely elhitette a munkásokkal, hogy valóban ők birtokolják a termelési eszközöket és hogy az ő kezükben összpontosul az ország termelési gépezete, amelyet saját előnyeikre és saját javukra fordíthatnak. A munkások számára, ahogy egy anarchista mondotta, a munkástanácsok a jövő sejtjei voltak, nekik kellene most vezetniük, nem az államnak.

De az állam papjai ezt is jobban tudták és azonnal cselekedtek, hogy a munkástanácsokat vagy lerombolják, vagy a saját hatalmuk meghosszabbításává tegyék. November 3-án Lenin egy „A munkásirányítási nyilatkozat vázlatára” című írásában kijelenti, hogy a munkástanácsok vezetői az államnak felelnek a legszigorúbb rend és fegyelem, valamint a tulajdon védelme érdekében. Ahogy az év a végéhez közeledett, Lenin kijelentette, hogy a munkásirányítástól elértünk a Nemzeti Gazdaság Legfelsőbb Bizottságáig, amelynek szerepe, hogy helyettesítse, magába olvassza és meghaladja a munkásirányítás gépezetét. Egy mensevik szomorúan jegyezte meg, hogy a szocializmus egész lényege a munkásirányításban rejlik és a bolsevik párt készségesen egyetértett vele abban, hogy szétrombolták magát a szocializmus eszméjét.

Lenin hamarosan azt nyilatkozta, hogy a vezetésnek diktatórikus hatalomra van szüksége a munkások felett, akiknek el kell fogadniuk kérdés nélkül alávetettségüket egyetlen akaratnak ráadásul a szocializmus érdekében kell alávetniük magukat a termelés legfelsőbb vezetésének. Ahogy Lenin és Trockij egyre inkább militarizálta a termelést a társadalom az ők akaratuknak

alávetett termelői hadsereg képét kezdte felvenni. Lenin elmagyarázta, hogy a munkás önmagát az egyedi autoritásnak való alávetése az a rendszer, amely a leginkább biztosítja az emberi erőforrások leggazdaságosabb kihasználását... – vagy ahogy Robert McNamara írta: lényegi döntéshozásnak legfelül kell összpontosulnia, a demokráciát igazából nem a túlkormányzás veszélyezteti, hanem nem elégséges management. Ha nem az ész uralja az embereket – folytatja – az ember képtelen beteljesíteni önnön potenciálját és a management semmi más, mint az ész uralma, amely szabaddá tesz mindannyiunkat, zárja a gondolatmenetet. Mindeközben a „szektarianizmus” – vagyis a szabadgondolkodás és szabadszerveződés akár csak minimális formája is – le lett rombolva a „szocializmus építésének érdekében”, ahogy e fogalmat Lenin és Trockij újraértelmezte céljaiknak megfelelően, és akik így létrehozták azt a proto-fasiszta rendszert, amelyet később Sztálin tökéletesített a modern kor egyik legnagyobb szörnyűségéként.

A marxista gyökerű leninista káder intenzív megvetésének a szocializmus iránti félreértése és a leninista modell ezzel párhuzamos félreértése iszonyatosan romboló hatást fejtett ki egy igazságosabb és élhetőbb társadalom irányába tett küzdelmekre a nyugaton és nem csak ott. Szükségszerű megtalálni a módját, hogy megmentjük a szocializmus eszméit az ellenfeleitől egyszerre a világ különböző hatalmi központjaiban. Mégpedig azoktól, akik mindig keresik a lehetőségét annak, hogy az állam papjaivá váljanak és a társadalom managereivé, a felszabadulás nevében rombolva le a szabadságot.